

מימין לשמאל: מנזר חור ויראפ. ברקע האררט, ההר המקודש לארמנים; אישה במקהלה הנלווית למיסות יום א' בקתדרלת אג'מיאדזין; אבני הצלב המכוננות חצ'קר, אחד הסממנים הדתיים והאמנוותיים המובהקים בארמניה; מנזר הכבאד, אולם ההתכנסות הבנוי לפני אולם התפילה

עם באהונות ויחיה

האוטובוס חלף בדרך המוליכה מירור אן (Yerevan), בירת ארמניה, לאג'מיאזין (Ejmiatsin), העיר הקדושה של ארמניה. משני עברי הדרך השתרעו אינספור חנויות רהיטים ובתי קזינו, ומעבר להן, מבעד למ' עטה האובך, נשקפה פסגתו המושלגת והדוממת של הר ארט (Ararat). "ההימורים בירוואן אסורים, אבל כאן, דווקא בדרך למ' קום הכי קדוש, הם מותרים", אמר לי אראם מארחי בצניניות גלויה. עבור אראם, שאיתו יצאתי למסע בעקבות סיפור התנצרותה של ארמניה, קבלת הנצרות בארמניה ואופיים הייחודי של תושבי המדינה הם מרכיב מכונן באישיותו. במהלך המסע הוא לא פסק מל' הזכיר עובדות, נתונים ותכונות המאפיינים "אותנו הארמנים".

מאז ראשית המאה ה־4 תופסת הנצרות מקום מרכזי ביותר בארמניה, והיא חלק בלתי נפרד מהלאומיות של תושביה. את העובדות ההיסטוריות מגבה מסורת ציורית ומיוחדת שכל ארמני מכיר על בוריה. במה לך שנות השלטון הקומוניסטי האתיאיסטי הממושך היה אסור לקיים את הדת, אולם מיד עם התפרקות ברית המועצות והכרזת העצמאות נהרו ההמונים אל המקומות הקדושים. היום נראה כי המושג "חילוני" כלל לא קיים בארמניה, וגם ארמנים המגדירים את עצמם חילוניים מקפידים לפקוד כנסיות תדיר ומצטלבים בפתחן.

שייכת לאלוהים

תחנתנו הראשונה בעקבות האפוס הנוצרי הארמני היתה כנסיית הריפסימה (Hripsime), אחד המקומות הקדושים ביר תר לארמנים, על הכביש לאג'מיאזין. הודות לשיטת בנייה מיוחדת המאפיינת את האזור המטולטל תדיר ברעשי אדמה, חלקים רבים מהכנסייה נשמרו מאז בנייתה בשנת 618. הכנסייה קרויה על שמה של הנזירה הריפסימה, שעל פי המסורת הגיעה לאזור במאה ה־3 לאחר שנמלטה מפני דיוקלטיאנוס, קיסר רומא, שחשק בה. "אני שייכת

ארמניה, השוכנת בצומת הדרכים של הקווקז, התבדלה תמיד משכנותיה במערב ובמזרח. כך היתה למדינה הראשונה בעולם שקיבלה על עצמה את הנצרות, וכך התפתחו בה אפוס דתי דרמטי, כתב ייחודי לה וחלום לחזור ולשלוט ב"ארמניה הגדולה"

כתב וצילום: יותם יעקבסון

לפי המסורת זה ההר שתיבת נח הגיעה אליו. לפני כמה שנים שבה משלחת ארמנית חשאית מההר ובפיה הודעה מרעישה: חברי המשלחת טענו כי זיהו בבירור את התיבה בשלמותה, אלא שבשל מזג האוויר הסוער לא יכלו להגיע אליה והבטיחו לשוב עם בוא האביב והפשרת השלגים. לסיפור המחקר לא היה כל המשך, אבל ההר עצמו הוא מקור לערגה ארמנית לאומית בלתי פוסקת. בהסכם שחתמו התורכים והסובייטים בתחילת שנות ה-20 של המאה הקודמת נקבע שההר הקדוש יהיה בתחומי תורכיה, והמצב נשאר כך גם לאחר שארמניה קיבלה את עצמאותה ב-1991 עם התפרקותה של ברית המועצות. מאז חולמים הארמנים לשוב ולזכות בהר במסגרת מה שהם מכנים "השיבה לארמניה הגדולה".

הבור שאליו הושלך גאורגי נחבא תחת אחד מאולמות התפילה של מנזר חור ויראפ (Khor Virap), שהוקם לציון האירועים החשובים שהתרחשו במקום. אני יורד אל תחתית הבור המחניק בסולם צר. במקום מצטופפים עולי רגל, מתפללים חרש ומביטים בצוהר קטן שבדופן הבור. מבעד לצוהר הזה נהגה אישה צדקת להשליך מדי יום מזון לגאורגי הכלוא, ובזכותה הוא לא מת ברעב. מקץ 13 שנות מאסר, לאחר שאפסו התקוות לרפא את המלך משיגעונו, שמעה המלכה כי האסיר התמהוני שהושלך זה מכבר לבור ניחן ביכולות ריפוי יוצאות דופן. גאורגי הובא לפני המלך בבלויי סחבות. הוא טען שביכולתו לרפא את המלך, אבל הציב תנאי: "אם אצליח במלאכת הריפוי, אבקש שאתה וממך לכתך תקבלו את אמונתך", ביקש. המלך והמלכה נעתרו לדרישתו. המלך, שהבריא במהרה, קיבל עליו את האמונה הנוצרית. כל זה קרה בשנת 301 לספירה, וכך, מתגאים הארמנים, היתה ארמניה למדינה הנוצרית הראשונה בעולם, 23 שנה לפני שקונסטנטינוס הגדול קיבל את הנצרות כדתו.

לאלוהים, לא לגבר", אמרה הנזירה ונמלטה הרחק מתחומי ממלכתו, לארמניה. כאן התאהב בה המלך טרדט השלישי, אך גם לו היא לא נעתרה. בחירונו פקד המלך להוציא להורג בסקילה אותה ואת ארבעים הנזירות שליוו אותה. על שדה הקטל הוקמה קפלה צנועה, שאותה החליפה במאה ה-7 הכנסייה המונומנטלית שניצבה מולנו.

ירדתי אל הקריפטה הקטנה הנחבאת תחת אולם התפילה המרכזי, שם נמצאים שרידיה של הנזירה היפה תחת לוח אבן גדול. ציור קטן ממחיש בצבעים עזים את הוצאתה להורג ואת עמידתה מול הסוקלים. כששבת ועליתי אל אולם התפילה המרכזי פילחה קרן אור אלכסונית את האולם. נזיר מלווה בכמה נערי מקהלה לבושים באדום זועק ניגש בהדרת כבוד אל המזבח. הוא ניצב מעליו ופתח ספר תפילה גדול בזמן שהנערים כרעו ברכ ופצחו בשירה שהדהדה בהיכל ונספגה בקירות הנושנים.

אני ארפא, אתה תנצר

סקילתה של הריפסימה היא רק תחילתו של סיפור התנצרותה של ארמניה. לפי האגדה, בעקבות מותה של הריפסימה השתגע טרדט השלישי וחשב את עצמו לחזיר. מכאן הסיפור הולך ומסתבך. לפי אחת הגרסאות היה טרדט הנצר היחיד למשפחת המלוכה, לאחר שכל משפחתו נרצחה בניסיון הפיכה נגד אביו. לאחר שהתחזק טרדט ותפס את הכס, נדר להכחיד את משפחת הרוצח וכמעט הצליח בכך. רק אדם אחד, גאורגי, בנו של אנק הרוצח, נמלט מפני זרועו הנוקמת. גאורגי ברח לקפדוקיה שבלב אסיה הקטנה ושם קיבל עליו את הנצרות. לימים שב גאורגי לארמניה והחל להטיף לאמונתו החדשה. כשנודע על כך למלך הוא השליכו לבור עמוק שנמצא בשיפולי גבעה המזדקרת בעמק הרחב שלמרגלות הר אררט, המצוי היום בתחומי תורכיה.

↑ כנסיית הגרטסין.
כנסיות ארמניות
רבות הוקמו על שרידי
מקדשים קדם-נוצריים,
ובמקצתן אפשר
לראות עד היום את
שרידי המסד של
המקדש ההלניסטי
א מדליקי נרות
בכנסייה. נראה כי
המושג "חילוני" כלל
לא קיים בארמניה

↑ אישה מפריחה יונה
בטקס התרת נדרים
בכנסיית חור ויראפ
→ מיסת יום א' בקתדרלת
אג'מיאדזין

בסמוך לצוהר שדרכו הועבר מזונו של גאורגי ניצב היום מתקן מתכת המשמש מזבח שבו מקריי בים יונים וכבשים, מנהג קדם־נוצרי שהכנסייה הא־רמנית מתנגדת לו, אך לא הצליחה לבטלו לחלוטין. אני נחלץ מהבור המחניק ומביט במשפחה גורת כבש מתנגד, הנוהג כמי שידע מה צופן לו העתיד. לא הרחק מהם ניצבת אישה קצוצת שיער החובקת בעדינות יונה לבנה. במסורת הארמנית רווחת הה־קבלה בין ציפורים ובין הנפש. ציפור כלואה בכלוב, המופיעה בכתבי יד מאוירים, בגילופי אבן וברצפות פסיפס, מסמלת את הנפש הכלואה בגוף, בעוד ציפור חופשייה מתארת את רעיון הגאולה. שחרור יונה מתקשר גם להתרת נדרים. "אבי, שהיה פעיל למען עצמאות ארמניה, ברח מכאן עם ההשתלטות הסובייטית. אני כבר נולדתי בצרפת", סיפרה לי האישה, שהיתה בעיצומו של מסע שורשים. "אבי אמנם היה חילוני, אבל הוא ביקש ממני לבוא ולה־תיר את נדרו, שמעולם לא סיפר לי מהו".

האישה לאטה חרישית כמה מילים, הפריחה את היונה הצחה באוויר, וזו עפה אל מעל מגדלי השמי־רה התורכיים המסמנים את קו הגבול. משם היונה נחתה בשלום אצל אחד מסוחרי היונים הניצבים למרגלות הגבעה, וזה הכניסה לכלוב שבו המו יתר יוניו, ממתניות לעולי רגל שישכרו את שירותיהן כמתירות נדרים ויאפשרו להן לעוף בחופשיות, ולו לרגעים אחדים.

געגועים לארמניה הגדולה

לאחר הטבלתם של המלך והמלכה הובא גאורגי רגי בכבוד רב אל עיר הבירה הקדומה ואגרש־פט (Vagharshapat), אג'מיאדזין של ימינו, ומשום שהוביל את המדינה להתנצרותה, קיבל את השם "גאורגי המאיר". שם, במקום שבו ניצב מקדש פגאני גדול, הוא זכה להתגלות. ישו הופיע לפניו יורד משמים

▲ הנשים הכפריות
עוסקות במלאכות
מסורתיות, בהן
אפיית לחם וטוויית
צמר. בארמניה
אפשר למצוא גם
אומנים המגלפים
סמלים נוצריים
בעץ, כגון רימונים
הנצבעים באדום,
זכר לדם של ישו

ומוקף מלאכים, הכה שלוש פעמים על הארץ בפטיש זהב והורה לגאורגי להקים במקום כנסייה. מיד הוקמה שם קתדרלה גדולה, ומאז נקרא המקום אג'מיאדזין, שפירושו בארמנית "המקום שבו ירד המוליד הקדוש". שרידי המזבח הקדס־נוצרי התגלו במהלך חפירות ושיפוצים בשנות ה־50 של המאה ה־20.

לפי האמונה הארמנית החלו להופיע בזה אחר זה עמודי אור במקומות שבהם חפץ האל שיוקמו כנסיות, בדרך כלל במקומם של אתרים פגאניים. בכנסיות ארמניות רבות ניכר עד היום המסד המדור רג, שהיה בעבר בסיסו של מקדש הבנוי בסגנון רומי. המקדש הקדום היחיד שנתר הוא זה המשקיף על קניון בזלתי עצום בגארני (Garni). מסופר שחוס־ראוודוט, אחותו של המלך טרדט השלישי, ביקשה במיוחד שהמקדש האהוב עליה יושאר על תלו, וכך הוא שרד (על שרידי התרבות הפגאנית בארמניה הנוצרית ראו "כתב הגנה", מסע אחר 190).

אג'מיאדזין נמצאת כ־25 קילומטר מערבית ל־ירוואן. היא היתה בירת ארמניה בשנים 180–340 לספירה. במקום שוכן הקתוליקוס, ראש הכנסייה הארמנית האפוסטולית האורתודוכסית, ממשיכו של גאורגי, ולכן היא נחשבת למקום הקדוש ביותר במדינה. באופן רשמי יש לקתוליקוס מעמד דתי בלבד, אך הוא מעורב לא מעט גם במערכת החינוך וגם בפוליטיקה במדינה.

בכניסה לעיירה מכיוון ירוואן יש אנדרטה לזכר הלוחמים שהשתתפו במלחמת העולם הראשונה לצד רוסיה ונגד תורכיה, ששלטה אז בארמניה. באנדרטה בוערת אש תמיד, ולצד האש ניצב אוב־ליסק גדול המורכב מחלק קטן, המסמל את ארמניה הנוכחית המכונה "הקטנה", ומחלק גדול יותר, המסמל את ארמניה "הגדולה", הכוללת את ה־לקים הנמצאים בתורכיה. "שני החלקים שואפים

להתאחד", אמר אראם כשחלפנו על פני האנדרטה. למרות העובדה שחלפו יותר מתשעים שנה, זיכרון הטבח מפעם בלבו של כל ארמני בעוצמה ובכעס. תורכיה ומדינות רבות אחרות אינן מכירות בטבח הארמנים, ותורכיה מעולם לא פיצתה את הנפגעים ולא החזירה את השטחים ש"נוקו" מאוכלוסייתם הארמנית. בסעיפים הראשונים בחוקה הארמנית יש דרישה מתורכיה להכיר בפשעי המלחמה שביצעה ולהשיב לארמניה את השטחים השייכים לה מבחינה היסטורית (ראו מסגרת משמאל).

כשחלפנו על פני הכיכר המרכזית הצביע אראם על פסל של גבר עומד. "זה קומיטאס", אמר. המלחין הארמני חי עד 1915 באיסטנבול, ונמלט לצרפת כשנאסרה כל האליטה האינטלקטואלית הארמנית באיסטנבול ורבים מאנשיה הוצאו להורג. מאז ועד מותו ב־1935 בפרז לא פצה את פיו והיה שקוע באבל כבד. מסופר שפיצח את הקוד של החז (Khaz), מערכת התווים הארמנית הקדומה, אך סוד זה נלקח עמו אל הקבר.

אקטואליה | סוף לסכסוך בין תורכיה לארמניה?

ב־10 באוקטובר 2009 חתמו שרי החוץ של תורכיה וארמניה בציריך על הסכם לכינון יחסים דיפלומטיים ולפתיחת הגבולות בין המדינות, ובעת הקרובה ידונו בהסכם בפרלמנטים של המדינות ויחליטו אם לאשרו. ההסכם נחתם לאחר 94 שנים של סכסוך מר בין שתי המדינות ולאחר נתק מחלט בנייהן מאז 1993.

הסוגיה השנויה במחלוקת, קיומה של השואה הארמנית, מוזכרת בהסכם רק ברמז בסעיף הקובע כי תוקם ועדה שתבחן את האירועים שהתרחשו בזמן מלחמת העולם הראשונה בתורכיה. תורכיה הציעה בעבר לחשוף מסמכי ארכיון הנוגעים לסוגיית טבח העם בפני הקהילה הבינלאומית, אך ארמניה דחתה את ההצעה והציגה עמדה נחרצת כי לא תיטול חלק בשום דיון שבו תעלה האפשרות שלא התרחש טבח. עתה ארמניה נסוגה מעמדה זו והסכימה להקמת ועדה שתבחן את טענות שתי המדינות ותביא המלצות לפתרון ההאשמות והדרישות ההדדיות.

ארמניה והארמנים שבתפוצות דרשו במשך השנים כי תורכיה תכיר בטבח שביצעו בארמנים בשנים 1915-1923, על כל ההשלכות הנובעות מכך. תורכיה מכחישה בתוקף את הטענות נגדה וטוענת כי הארמנים שחיו בסמוך לגבול המזרחי של האימפריה העות'מאנית סייעו לרוסים ולכן הועברו לשטח פנימי יותר באימפריה, טרנספר שבמהלכו אנשים מתו בגלל קשיי הדרך ובגלל פרעות שערכו הכורדים. גם מספר ההרוגים שנוי במחלוקת. בארמניה מתעקשים שמספר ההרוגים עומד על כמיליון וחצי, ואילו בתורכיה מצהירים כי מספר הגולים שמתו עומד על שליש מזה ואף פחות. ב־1993, שנתיים לאחר שארמניה הכריזה על עצמאותה, קיבל הסכסוך בין המדינות ממד נוסף במהלך המלחמה בין ארמניה לאזרבייג'ן על השליטה בחבל נגורנו־קרבאך (Nagorno-Karabakh). בשנה זו סגרה תורכיה את גבולה עם ארמניה, ובמעשה זה ביקשה לבודד ולהביא להתמוטטות המדינה שאך זכתה לעצמאות. ארמניה הקטנה והענייה, שאין לה מוצא לים, החזיקה מעמד בזכות איראן, שכנתה מזרם, ואף הצליחה להשתלט על נגורנו־קרבאך ולהקים שם למעשה מדינה ארמנית שנייה. מצב זה אינו מקובל על האזרים ואף לא על התורכים, שנמצאים ביחסים טובים עם אזרבייג'ן. אין פלא אפוא שההסכם שנחתם בשווייץ עורר הפגנות נגד גדולות בבאקו (Baku) בירת אזרבייג'ן.

לא רק האזרים מתנגדים להסכם בין ארמניה לתורכיה. גם בבתי המחוקקים של שתי המדינות הוא צפוי להיתקל בהתנגדות עזה. הסעיפים הראשונים בחוקה הארמנית קוראים להכרה מלאה של תורכיה בטבח העם הארמני, להחזרת השטחים שהיו בחזקת הארמנים במזרח תורכיה ולפיצוי חומרי למשפחות הקורבנות. בית המחוקקים התורכי חושש מכל השלכה שעשויה להיות להסכם. עם זאת, לשתי המדינות יש אינטרס מובהק שההסכם יאושר. תורכיה מאמינה שההסכם יסייע מאוד לשילובה באיחוד האירופי, ואילו ארמניה הענייה רואה בו אמצעי למינוף כלכלתה. גם ארצות הברית, שהסנאט שלה הכיר ב־2007 בטבח העם הארמני, מעוניינת בפתיחת הגבול בין ארמניה לתורכיה. בגלל הגבולות הסגורים בין ארמניה לתורכיה מועבר הנפט מאזרבייג'ן לים השחור בצניורות העוקפים את ארמניה מצפון, דרך גאורגיה. פתיחת הגבול בין ארמניה לתורכיה תקצר את נתיבי העברת הנפט ותזיל את העלות.

כתב: יותם יעקבסון

את אחת המנגינות שהלחין קומיטאס שמעתי במיסה שנערכת מדי שנה באג'מיאדז'ין ב־25 באפריל, יום הזיכרון לרצח העם הארמני. הנגינה הקדומה משכה אותי עוד כשפסעתי מחוץ לקתדרלה הענקית, זו שהוקמה במאה ה־4 ומאז ידעה עתות חורבן ושיקום. עברתי בין האנדרטה המכוסה ערמות פרחים לזכר קורבנות טבח העם ובין דיוקנו הבוחן של שאה עבאס האכזר, שליט פרס הספאווי ששלט בארמניה במאה ה־17, המסותת במרומי הגמלון. מספרים שהוא התכוון להחריב את הכנסייה ולכן מיהרו וסיתתו עליה בן לילה את דיוקנו. למחרת התייצבו לפניו הכמרים, סיפרו לו שדיוקנו הופיע על המבנה באורח פלא, וכך ניצל המבנה מחורבן.

עשרות אנשים נהרו דרך הפתח הצר של הכנסייה, אך ההמון שגדש את האולם העצום נותר חרישי. כשהעוגב פצח בנגינה נוגה, שאליה התלוותה שירת המקהלה, נסקה הנפש ונמתחה מעלה כמו עצי הברוש התמירים השואפים אל מרומי הכיפה הנישאת.

בסוף המיסה יצאנו מהשער החדש שהוקם ממ־זרח לכנסייה ב־2001, כחלק מחגיגות 1,700 שנה להתנצרותה של ארמניה. על גבי השער נראה גאורגי, כקתוליקוס הראשון, מעניק צלב לטרדט השלישי. ליד השער נמצא הסמינר הדתי, ומחוצה לו ניצבו רוכלים ומכרו מזכרות דתיות כמו צלבי עץ מגולפים ורימונים קטנים, המסמלים בארמניה את היין – דמו של ישו – בזכות הכתר שלהם ועסיסים האדום. "בוא", אמר לי אראם. "תראה את העבודות של האומנים המופלאים שלנו", והטיל לידי רימון עץ צבוע בלכה אדומה כדם. המילה "שלנו" מהדהדת בי. כמה פעמים אני שומע אותה בארמניה בהקשר הל־אומי. אילו רק יכולתי גם אני לומר "אנחנו", "שלנו", בכזה ביטחון, באותה תחושת שייכות של אראם ושל ארמנים אחרים שפגשתי, כשאני מדבר על ישראל.

הכי מיוחדת

על פי המסורת הארמנית, מיד לאחר מותו של ישו הגיעו למדינה שני שליחים, תדאוס וברתולר מיו, שנשאו עמם את החנית (בארמנית Geghard) שבה דקר החייל לונגינוס את חזהו של ישו הצלב כשוודא את מותו. החנית שהובאה על ידי השליחים נשמרה מכל משמר בקרב המאמינים, ועם עלייתו של גאורגי לגדולה הועברה לידי. לימים שוכנה החנית במנזר חצוב בסלע שנקרא על שמה, מנזר גרהארד (Geghardavank). היום היא מוצגת במוזיאון שבירכתי קתדרלת אג'מיאדזין, לצד כתיב יד מקודשים, צלבים מעוטרים, לוח עץ מעוטר בצלב שלטענת הארמנים הובא מתיבת נח וגלימת משי רקומה מסין ששימשה בעבר את הקתוליקוס ועליה רקומים בין השאר אנשי כנסייה בעלי תווי פנים סיניים למרגלות האררט.

מנזר גרהארד עצמו שוכן בפתחו של גיא צר ומיוער. בסתיו נצבע החורש באלפי גוני שלכת. חלקים מהמנזר חצובים בסלע, ובחללים האלה שורה קרירות נצחית ויש בהם אקוסטיקה מופלאה והוד קדומים. על הקיר הדרומי החיצוני של הכנסייה מופיע סמל של אריה טורף פר בעוד הפר נוגח אותו בקרניו. הסמל הוא פיתוח מוסלמי של סמל היין והיאנג הסיני, המציג את אחדות הניגודים. הימצאור תו כאן כמו נועדה להזכיר לנו שאנו נמצאים בצומת הדרכים הגדול של הקווקז שדרכו הכל חלף ואליו הכל נמזג – מצפון ומדרום, ממזרח וממערב. הנה כך התגלגל לו סמל סיני אל העולם האמנותי המוסלמי, ומשם התגלגל הלאה אל חיקו של מנזר נוצרי.

הארמנים, כעם הנמצא באזור עימות בין כוחות חזקים ממנו, הציגו את עצמם לאורך ההיסטוריה כנבדלים מכל גורם זר – שונים ומיוחדים ועומדים על זכותם לעצמאות. כך, למשל, קיבלו הארמנים את הנצרות כשעוד נרדפה במערב הרומי ובקושי היתה מוכרת במזרח הפרתי. לשם השוואה, גאורגיה, שכ-

נתה של ארמניה מצפון, התנצרה בעקבות נאמנותה לביזנטיון, לאחר שזו התנצרה (ראו "הצלב של נינו", מסע אחר גיליון 190).

בעקבות התנצרות ביזנטיון וגאורגיה נעלם יי חודה הדתי של ארמניה, אך עד מהרה זו מצאה לה דרך חדשה להתבדל. ארמניה תמכה בזרם המונופיזיטי שפרש מהכנסייה המרכזית במאה ה-5. לישו, כך הצהירו בארמניה, יש טבע אחד שהוא תרכובת חד-פעמית, שלא היתה ולא תהיה עוד, של אלוהי וארצי. זאת בניגוד לאמונה הדיופיזיטית, הרווחת יותר, כי לישו שני טבעים – זה הארצי וזה האלוהי, השוכנים בגוף אחד מבלי שיהיה ביניהם מגע.

עוד סממן לצורך של הארמנים להתייחד ולהיבדל הוא השימש בכתב שונה. את הכתב הארמני המציא בשנת 405 הקדוש מסרופ מאשטוטס. הארמנים מספרים שהתשתית לצורת האותיות היא סמל הצלב, וכי מסרופ מאשטוטס הוזמן גם לפתח את הכתב הגאורגי. הגאורגים מצדם מתנגדים לסיפור הזה ולועגים לארמנים שאצלם "הכל הכי מקורי והכי קדום". אחת הבדיחות הגאורגיות מספרת על מסרופ משטוטס שרכן על סלע גדול וחקק בו כתובת: "אני מסרופ משטוטס, ממציא הכתב הארמני, חותם כאן על המצאה זו ולראיה – באתי על החתום והשנה היא 400 לפני הולדת ישו". ☉

↑ תבליט אבן במנזר גרהארד. השור והאריה השלובים זה בזה במתקפה הדדית הם פיתוח מוסלמי של סמל היין והיאנג הסיני, שהתגלגל אל חיק הכנסייה הארמנית

ייתם יעקבסון – מורה דרך בארץ ולאורך נתיבי הסחר הקדומים באסיה ובהודו. מלמד ומרצה במוסדות שונים, כותב ומצלם yotam.jac@gmail.com

שעות גמישות
מתאים לסטודנטים ואימהות
קו"ח לשלוח בציון שם המשרה
המבוקשת לכתובת:
merav_a@motomag.co.il

עבודה

הגדרה: "עשיית מלאכה או פעולה כלשהי, במשמעותה היום-יומית, משמשת העבודה לציון כל פעולה אשר דורשת ריכוז ומאמץ מסוים. משמעות העבודה עשויה לנוע מפעולות פשוטות ביתיות כגון תקיעת מסמר, בישול וניקיון, ועד פעולות ממושכות ורצופות כגון בנייה וחינוך" (ויקיפדיה)

מוטו
תקשורת

אינטרנט עולמי חיב אל

יצחק שדה 32, תל-אביב. מיקוד 67212. טל': 03-6393388, פקס: 03-5652120